

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 SPALIO 24 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 204 (38)

Arčiau pareigos ir savikritikos

Kad demokratija būtų ne deklaratyvi, o veiksminga, reikalingas ne tik žmogaus teisių ir laisvių, bet ir pilietinės bei humanistinės pareigos suvokimas. Kad atsirastų brandi pilietinė visuomenė, pilietis turi būti ne tik aktyvus, bet ir pakankamai savikritiškas.

Panašu, kad Lietuvoje – ir ne tik joje – veikia du pirmieji minėtų sakininių sandai. Pareigos ir savikritikos sąvokos gerokai pritemdytos – o gal netgi savotiškai eliminuotos iš politinio ir socialinio gyvenimo. Tą liudytų netgi kultūrinių reiškinių erdvė: praktiškai išnyko toks literatūros žanras, kaip satyra ir pasakėčia, jas pakeitė primityvus humoras ir sentimentalios pasakos, kurios baigiasi gerai. Gal tuo ir nereikia stebėtis. Satyros ir pasakėčios pagrindas – žmogaus mąstymo, proto buklumo patikrinimas, subtili *moralité*, o juk vartotojų visuomenei jokių *moralité* nereikia, nes vartotojas visada teisus.

Ši pastaba tinka, žvelgiant į lietuvišką žiniasklaidą. Skambiai pasivadinusi „ketvirtąja valdžia“ ir kadaise turėjusi aukštus piliečių pasitikėjimo reitingus, ji pamažu tampa iškreipta *moralité* – kai imama moralizuoti ir teigti *a priori*, taip ir neišvysčius satyros turinio. Žiniasklaida turi teisę kritikuoti visus ir visada – tačiau ar ji pati nėra kritikos objektas?.. Pažvelgus į daugelį vadinamųjų „politinių“ laidų, kyla abejonių ne tik dėl vedėjų profesionalumo, bet ir dėl kitų dalykų, atspindinčių, ko gero, bendrą politinę ir visuomeninę Lietuvos padėtį. Kodėl norima oponentą sutriuškinti arba netgi pasityčioti iš jo, užuot atsižvelgus į jo pateiktus argumentus, užuot juos analizavus?.. Kodėl būtinai pateikiamos dvi barikadų pusės ir du dirbtinai supriešinti pašnekovai – argi negalima rasti atsakymo be kontroversijų?.. Kodėl pateikiami du priešingi klausimai, į kuriuos joks protingas žmogus neatsakys nei „taip“, nei „ne“, nors to iš laidos žiūrovo ir reikalaujama?.. (Pavyzdžiui: „Ar Seimo nariai turi atsakyti privilegijų?“; du atsakymo variantai „Taip“ ir „Ne“. O argi nesvarbu žinoti, kas yra privilegija, kodėl ji suteikiama, kokia ji yra, ar visos jos yra nereikalingos etc.). Deja, panašu, kad televizija tarp teiginio ir neiginio nepalieka jokios erdvės diskusijai.

Užtat sunku ką ir atsakyti, kai Lietuvos inteligentai ima dejuoti dėl dvasinių vertybių stokos ir popkultūros įtakos, suversdami kaltę bulvarinėms televizijų laidoms. Tačiau toms laidoms ir jų herojams nuo to nei šilta, nei šalta – negana to, jie nesijaučia esą nedvasingi. Ir jų žiūrovai – taip pat. Ir nieko čia nepadarysi – toks vartotojo pasirinkimas. Ir savikritika čia neturi jokios reikšmės, kadangi vartotojiškumas – globalinis reiškinys (Lietuvos politikai labai mėgsta šį žodį kaip neabejotiną teigiamybę). Kas gali kariauti prieš globalinę kvailybę, jeigu ji teigiama?.. Don Kichotas kovojo su vėjo malūnais, o šiandieninių kovotojų mes tiesiog nematome, nes žiniasklaidai įdomiau bulvaruose vaikštinėjančios „žvaigždės“, kurias tiksliau būtų vadinti „kosmoso šiukšlėmis“.

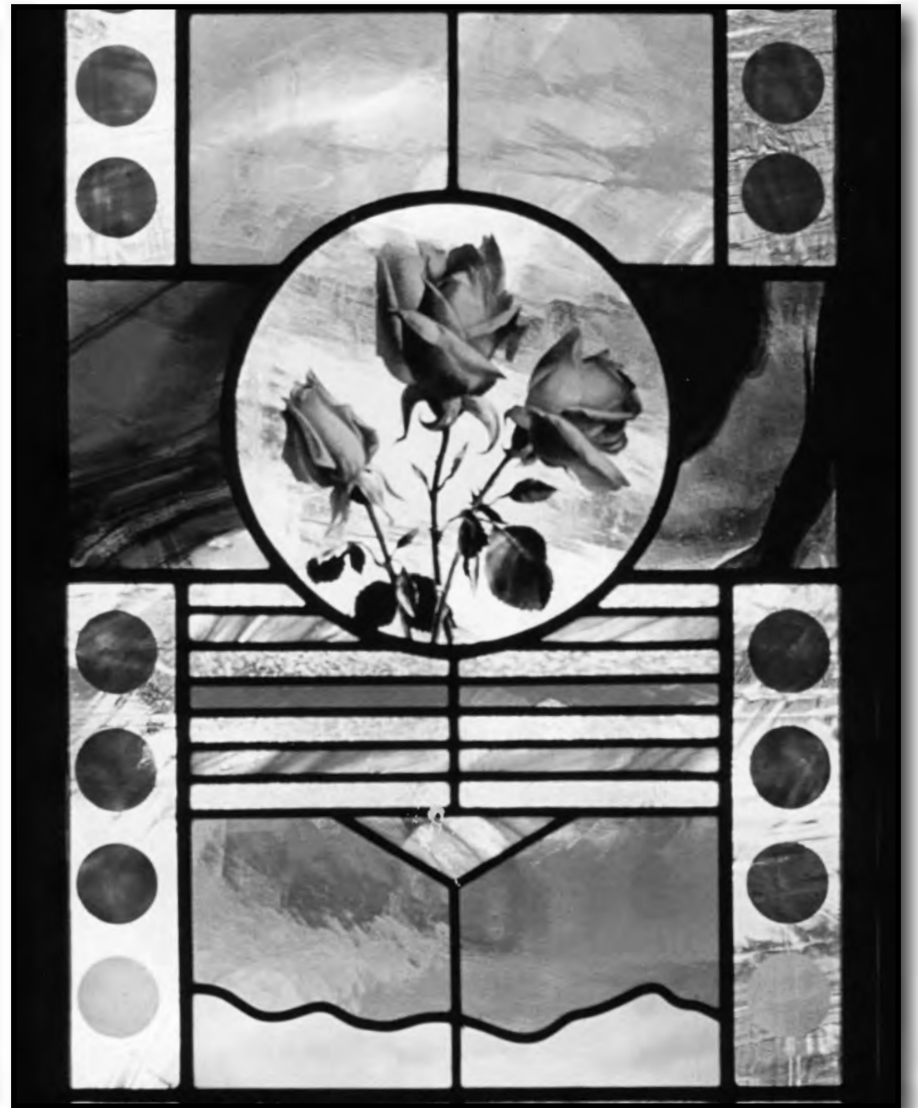
Tegu sau vaikštinėja, argi gaila. Betgi norėtusi, kad išliktų nors kokia savikritikos ir sveikos ironijos salelė. Ir kad profesionalia save laikanti žiniasklaida laikytųsi arčiau jos, o ne stačia galva pultų į neoninę bulvarų šviesą. O tokia tendencija, deja, šiandien pastebima.

Marija Pempytė

Kitame numeryje:

- Jono Biliūno mūza – Julija Janulaitytė – Biliūnienė.
- Jaroslavo Melniko „Tolima erdvė“.
- Interviu su istoriku, profesoriumi Antanu Tyla.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Albinas Elskus.

Rožės langas (vitražo fragmentas), 1977.

Viešpaties rožių ilgesys

Aš tavo rožių, Viešpatie, ilgėjaus:
sparnų žydrųjų – vakaro vėsos –
bebalsės žemės – andai man žadėjai
daugiau žiedų ir laimės, ir šviesos,
aš tavo rožių, Viešpatie, ilgėjaus.

Aš tavo rožių, Viešpatie, ilgėjaus:
aukštų ir aiškių dangiškų namų,
ir jūros gausmo, ir kaip dvelkia gėlės
iš tavo pievų, skaudžiai tolimų,
aš tavo rožių, Viešpatie, ilgėjaus.

Sigitas Geda

Iš paskyrimų poemos Fransua Vijonui

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Marija Pempytė. Arčiau pareigos ir savikritikos.
- 2-as psl. Vaclovas Juodpusis. Muzikinės išėivijos akimirkos Lietuvoje.
- 3-as psl. Vladas Šimkus. Poezija.
- 4-as psl. Aldona Žemaitytė. Albinas Elskus – gėlmės ieškotojas.
- 6-as psl. Aldona Bikulčienė. Sustokim, atsigręžkim ir pamąstykim.
- 7-as psl. Raimundas M. Lapas. Liūtas Didysis – tarp dviejų vandenų.
- 8-as psl. Metų knygos rinkimai.

Muzikinės išeivijos akimirkos Lietuvoje

VACLOVAS JUODPUSIS

Jau ruduo. Jau galima bandyti apžvelgti ir šių metų muzikinį derlių, kurį nuoširdžiai globojo Lietuvos muzikų rėmimo fondas (LMRF), veikiantis 18-tus metus. Kai kas galvoja, kaip išpūdingiau praleisti vasarą, atostogas. Nedidelis šio Fondo darbuotojų būrelis nepastebimai atostogauja, kad tik darbų tėkmė nenutrūktų.

Visą sezoną, kiekvieną mėnesį Vilniaus šv. Jono bažnyčioje vyksta koncertų ciklo „Alma mater musicalis“ renginiai, kur visada susirenka jaunas ir pagyvenęs, studentas ir profesorius... Pavasarį laukiame sugrįžtančių paukščių – beveik du mėnesius vyksta tarptautinis muzikos festivalis „Sugrįžimai“, į kurį susirenka mūsų tautiečiai, išsibarsbę po įvairias pasaulio šalis – kas mokyti, kas rimtai dirbti, o ir nuolat gyventi išvykę... LMRF įsteigti Stasio Vainiūno namai taip pat veikia visą sezoną – kiekvieną savaitę vyksta Trečiadienio vakarai – skamba muzika, rengiamos parodos, savo kūrybinius užmojus rodo įvairių negalią turintys jaunieji vilniečiai, kurie mokosi piešti, groti fortepijonu, dainuoti. Ir vos tik su birželiu baigiasi įtemptos muzikos savaitės Vilniuje, prasideda tarptautinis menų festivalis „Druskininkų vasara su M. K. Čiurlioniu“ – per 40 renginių įvairiose Druskininkų erdvėse iki pat rugsėjo 22 dienos, M. K. Čiurlionio gimtadienio. O jau sugrįžus į Vilnių – vėl įvairiausios programos, ciklo „Mūsų miesteliai“ koncertai po visą Lietuvą, Sekmadienio muzika Vilniaus Arkikatedroje bazilikoje, kurios nors Lietuvos vietovės žvaigždžių ir žvaigždučių vakaras-koncertas Vilniaus rotušėje, kalėdinė dovana neįgaliesiems, o metų pabaigoje laukiamas „nematomi“ parengtas apie 160 puslapių „Muzikos kalendorius“ ateinantiems metams, kurio autorius – šias eilutes rašantis. Beje, dabar jau „gimsta“ dvidešimtas kalendorius, skirtas 2010-iesiems metams. O „Muzikos kalendorių“ atsiradimą paskatino Nepriklausomybės sugrįžimas.

LMRF programos visą laiką turi daug gražių sąsajų su mūsų tautiečiais užsienyje. Kadaisi Fondo surengtuose koncertuose dalyvavo pianistai iš JAV Aldona Kepalaitė, Antanas Smetona ir kt. O štai neseniai, viešint Vilniuje, Stasio Vainiūno namuose išgirdome dainininkės Nijolės Penkaitės-Petrošienės iš Čikagos skambų balsą, jos interpretuojamus JAV lietuvių kompozitorių kūrinius. „Sugrįžimų“ festivalis, o šįmet jis vyko vienuoliktą kartą, jau yra gerai žinomas ir Lietuvoje, ir užsienio šalyse. Tikrą sugrįžimų gaidą šiame festivalyje pateikė iš JAV sugrįžę ir Vilniuje jau susisukę savo gūžtas broliai Dainius ir Aidas Puodžiukai. Jų muzikavimo klausėsi ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos kursantai. Pasitinkant

kompozitoriaus ir dirigento, „Čiurlionio“ ansamblio įkūrėjo Alfonso Mikulskio gimimo 100-ąsias metines, o ir minint kanklininkės Onos Mikulskienės išėjimo Amžinybėn pirmąsias metines, „Sugrįžimų“ festivalis jiems paskyrė gražų ir įsimintiną vakarą Stasio Vainiūno namuose, kur skambėjo archyviniai „Čiurlionio“ ansamblio įrašai, taip pat profesorės Linos Naikelienės vadovaujamo „Vaivoros“ ansamblio, kanklininkės Aistės Bružaitės, solistės Gemos Šinkevičienės atliekami A. Mikulskio kūriniai. Čia buvo surengta gausi nuotraukų, leidinių, plokštelių paroda, liudijanti apie ryškia ir prasmingą A. ir O. Mikulskių darbuotę Amerikoje.

Beje, A. Mikulskio kūryba nebuvo pamiršta ir tarptautiniame menų festivalyje „Druskininkų vasara su M. K. Čiurlioniu“, kur taip pat buvo atliekama buvusių amerikiečių Broniaus Budriūno, Juliaus Gaidelio muzika, nes šįmet minime jų gimimo 100-ąsias metines. Druskininkų bažnyčioje A. Mikulskio kūrinius giedojo solistė Ieva Matulionytė (vargonais grojo Vidas Pinkevičius), B. Budriūno-Mindaugas Žemaitis (vargonais grojo Jūratė Landsbergytė), o J. Gaidelio kūrinius vargonavo Jūratė Landsbergytė. Amerikietiško muzikavimo puslapius šiame festivalyje puikiai „vartė“ trombonininkė Laurie Penpraze, jau nebe pirmą kartą kartu su J. Landsbergyte muzikavusi Druskininkuose, smuikininkė Edita Orlynytė iš New York ir pianistas Rimantas Vingras, neseniai gyvenęs JAV, o dabar įsikūręs Didžiojoje Britanijoje, surengė atmintiną koncertą Druskininkų miesto muziejuje, kur klausytojai iš įvairių šalių savo plojimais išprašė pagroti ir daugiau, nei buvo numatyta programoje. Subtilių skonių ir puikią virtuozinę techniką toje pačioje jaukioje muziejaus aplinkoje rodė niujorkietė pianistė Ieva Jokūbavičiūtė, skambinusi M. K. Čiurlionį, J. Haydn, F. Schubert, A. Berg. Beje, M. K. Čiurlionis privalomas visuose renginiuose Druskininkuose, jo muzika skamba atliekama ir vargonais, ir fortepijonu, lietuvių tautiniais muzikos instrumentais... O gražų savo gyvenimo tarpsnį Čikagoje praleidęs M. K. Čiurlionio proprovaikaitis pianistas Rokas Zubovas, pradedant festivalį M. K. Čiurlionio memorialiniame muziejuje, pažėrė visą pusvalandį mūsų genijaus kūrinių, sukurtų atostogaujant vasaromis Druskininkuose prieš 100 metų. O jaunieji smuikininkai, čia susirenkantys tobulinti savo meistriškumą, įsimintinų pasirodymų surengė ir prie V. Kašubos paminklo Mindaugui.

Be jau minėtų buvusių amerikiečių Dainiaus ir Aido Puodžiukų, Alfonso ir Onos Mikulskių, „Sugrįžimų“ festivaliui žavesio suteikė ir kitos amerikietiškos – lietuviškos akimirkos. Po ilgokos pertraukos vėl teko išgirsti dainininkės Marytės Bizinkauskaitės ir vilnietės pianistės Aušros Motuzienės (jų koncerte Nacionalinėje filharmonijoje dalyvavo operos solistas Edmundas Seilius, o Marijampolėje – Ramūnas Urbietis) duetą. Kiek gražaus, jaudinančio Tėvynės ilgesio nuskambėjo šiuose vakaruose! Dar subtilesnis ir šiltesnis vakaras buvo Marijampolėje, kur taip pat publika maloniai sutiko įvairiais talentais apdovanotą Helmutą Lingertaitį (beje, gimęs Marijampolėje, o atvyko iš Boston), kuris lietuviškos dainos atlikimui paskyrė nemažai metų,

Arnoldas ir Nijolė Voketaičiai prie Prezidentūros su LMRF direktore Liucija Stulgiene.

taip pat eiluoja ir kuria muziką dainoms, kurias tikrai žaviai interpretavo M. Bizinkauskaitė.

Šių metų Lietuvos vasara ne kartą priminė šimtmečius. Net „Lietuvos radijo“ Klasikos programoje visą valandą kompozitorius Anatolijus Lapinskas kalbino šių eilučių autorių apie kompozitorių Bronių Budriūną, buvo priminti reikšmingi jo lietuviškieji kūrybinės veiklos darbai, išklausyta žavių, melodingų kompozicijų, kurios giminėje dar nėra „išgyvenusios“, nors ypatingomis progomis be jų neapsieita (turiu galvoje B. Budriūno ir K. Bradūno kantatą „Tu Vilniuj pasilik, Valdove“, kai Vilniuje buvo atidengtas skulptoriaus V. Kašubos paminklas Gediminui).

Prabėgusią vasarą, kai atostogauja visa Lietuvos kultūrinė spauda, pro jos dėmesį praslinko nepaprastai reikšmingas faktas: į Lietuvą buvo atvykęs ir joje apie 10 dienų viešėjo įžymusis operos solistas ir vokalo maestro Arnoldas Voketaičis, gyvenantis Čikagoje. Liepos 5 dieną iškilmingoje aplinkoje Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus jį apdovanojo LDK Gedimino ordino Komandoro kryžiumi. Buvau nepaprastai laimingas, kad šia proga gerb. Arnoldą ir Nijolę Voketaičius galėjau pasveikinti ir žavėtis didžiuoju operos virtuozu, kuris ne vieną dešimtmetį blizgėjo įvairiuose JAV teatruose ir koncertų salėse, gastroliavo pasaulyje su įžymiais orkestrais ir dirigentais. Šis Arnoldo Voketaičio apsilankymas tėvų giminėje buvo pirmasis, todėl jo žavėtasi ir gandrais, o jie juk Lietuvos nacionaliniai paukščiai, smaguriauta lietuviškais cepelinais, aplankytas Kryžių kalnas ir kitos įžymios Lietuvos vietovės.

Vos tik rugsėjo mėnesį Stasio Vainiūno namai pradėjo tradicinius savaitinius Trečiadienio vakarus, jau rugsėjo 16 dieną įvyko vakaras su paroda ir turtinga koncertine programa, kurioje dalyvavo Lietuvos muzikos ir teatro akademijos profesorė Birutė Vainiūnaitė, operos solistė ir kamerinio dainavimo pedagogė Aušra Liutkutė bei pianistė Ingrida Milašiūtė. Vakare buvo paminėta ypatinga lietuviškai muzikinei visuomenei sukaktis – žurnalo „Muzikos žinios“ 75-metis. Skambėjo G. Gudauskienės, B. Budriūno, V. Jakubėno, A. Kačanausko ir kitų kompozitorių kūriniai. Džiaugiausi šia sukaktimi, kaip ir vasarą dienraščio „Draugas“ 100-mečiu, kai iš Marijos Remienės rankų su jos dedikacija gavau nuostabią knygą „*Draugui – 100. Už tikėjimą ir lietuviybę*“. Sakiau, kad ir „Muzikos žinios“ nusipelno jei ne tokio kapitalinio, bet reikalingo ir prasmingo leidinio, kuris kiekvienam primintų žurnalo kelius ir kelelius. O juk ir vakare Stasio Vainiūno namuose buvo Amerikoje gyvenusių, kurie čia pirmą kartą išgirdo ir įdėmiai vartė „Muzikos žinias“.

Taigi, vėl ruduo, kai galime pasidžiaugti prabėgusių metų muzikiniu derliumi ir toliau veikti „vardan tos Lietuvos“. □

Vakaro-koncerto „Muzikos žinioms“ 75-eri dalyvės (iš kairės): dainininkė Aušra Liutkutė, pianistė Ingrida Milašiūtė ir LMTA profesorė Birutė Vainiūnaitė prie žurnalo jubiliejui skirtos parodos.

VLADAS ŠIMKUS POEZIJA

PASKAITA SU HALIUCINACIJOMIS

Labą dieną!
Paskaitos tema
„Šiuolaikinė nervų sistema“.

Tegu būna žinoma visiems,
kad mityba nervams – ne vis vien,
kad rečiau išeinama iš proto,
daug vartojant ungurių ir šprotų.
Ne vis viena nervams, ką geri, –
štai konjako duomenys geri:
kai pakilo kainos, nuo konjako
tik šeši vartotojai apako.
O jei alų su vynu maišai –
pirmas požymis, kad pamišai.

KAS ČIA TIEK ŠIKŠNOSPARNIŲ PRILEIDO?
VISĄ LAIKĄ ŠMĖSČIOJA PRO VEIDĄ.

Taigi kaip ilsėtis – ne vis tiek.
Palangos iškart atsižadėk,
pavargsti tikrai ir apsiblusini.
Visiškai kas kita, sako, užsieny.
Ir prašau, kol normalus esi,
negadink sau nervų dėl taksi.
Nuosavas kad ir „Zaporožietis“
leidžia daug ramiau gamta grožėtis.
Rūpestingai butą pasirink.
Ramų. Erdvų. Žaluma aplink.
Būna – triukšmas, nemiga, košmarai
irgi iš pusiausvyros išvaro.

TEN, PRIE DURŲ, TREJETAS GYVAČIŲ,
MALONĖKITE SUTRYPTI. AČIŪ.

Šiuolaikinė nervų sistema
meilės reiškiniams nesvetima.
Aš patarčiau saugotis teatro.
Gali būt kaip mano draugui Petriui.
Vedė aktorę. Juokai menki.
Pusmetis – ir Vasaros 5.
Ir lėktuvų venki – dar didesnė
nervų įtampa su stiuardėsėm:
iš pradžių bijai dangaus niūraus,
o paskui – kad kipšas jos neraus...
Daug kas žmogų nervina ir blaško.

LAUK IŠ SALĖS GRIAUČIUS, KO TEN BRAŠKA?!
TAIP NEAIŠKU VISKAS, LYG PRO GARĄ...

Ką, jau sanitarai? Viso gero!

SANCTA SIMPLICITAS

Nei badas, nei maras, nei karas
nesudrumstė sielos tyrumo.
Aš būčiau dievaž vegetaras,
jei dešros prinoktų ant krūmų.

Nemėgstu nei šmeižto, nei maišto,
nei šiaip atskirų intrigantų.
Man tūkstančius metų neaišku,
kaip mano vaikai atsiranda.

Aiškumas aiškumui nelygu.
Tiesa anaipitol nevienoda.
Žinau, netrūksta dalykų,
kurių ir nereikia žinoti.

Jono Daniliausko piešinys V. Šimkaus knygai.

Kai degina kur filosofą,
ant laužo dar užmetu malką.
Nereikia galvoti: „Jam sopa“.
Galvokim verčiau: „Jam nešalta“.

BITĖS PABĖGĖLĖS

Mano darbščios mintys, šitiek metų
it bitelės kantriai rinkę medų,
kaip išskrido kartą iš galvos,
taip ir nebegrižta atgalios.

Gal aš pats padaręs būsiu klaidą –
per plačiai ganytis jas paleidau,
gal kur pasiklydo, o galbūt
patogesnių rado sau galvų.

Neteisinga, oi, kaip neteisinga!
Šitiek nuostabių žmonių aplinkui
skundžias baisiai nuo minčių kenčią, –
man baisoka, kad galva tuščia.

Negalėdamas priprast prie šito,
aš labai norėčiau paprašyti
kaip kūrėjas, na, ir kaip asmuo:
grįžkite, pabėgėlės, namo!

ARGI NE KEISTA?

Suokia lakštingala, nardo banginiai,
senas kinietis verdasi ryžių...
Petras jau antrą sūnų augina...
Kaip čia yra?... Nematau jokio ryšio.

Karšta Sacharoj, ašigaly sninga,
veda seržantas būrelį naujokų...
Skyrium paėmus, gražu ir prasminga.
Vos tik sugretini – sąryšio jokio.

Suokia lakštingala, kaip jau sakyta.
Sudegė kino teatras Paryžiuj.
Prašom, skaitytojau, nesiraukyti.
Ryšio... Iš kur aš paimsiu tą ryšį!

Pešas kaimynai. Pievų andante.
Tarp debesų ir ausų – nieko bendro.
Kartais poetai bejėgiai: pats Dantė
nesurimuotų kaliošo ir gandro.

SAPNAS

Sapnuoju kartą, kad einu keliu
ir susimąstęs dainą sau dainuoju.
Aplinkui bitės dūzgia tarp gėlių.
Staiga atbėga pėdsaku manuoju
kažkoks kiaulėnas kostiumu žaliu.
„Būt ar nebūt? – kiaulėnas aimanuoja. –
O gal galvoji – lengva būt kiauliu?“
Žiogai skardena, kvepia apynojai.
Na, ką aš atsakyti jam galiu?
Per kiaulišką jo petį patapšnoju:
„Nesprėsime problemų didelių.
O juo labiau, kad aš tikrai sapnuoju“.

TOBULAS EILĖRAŠTIS

Vosilką rankoje laikai
visai kitaip negu po karo.
Atėjo nuostabūs laikai.
Miške rasos žemčiūgai karo.

Iš laimės, ne nuo pagirių
parkristum į gėlėtą veją!..
O virš gimtųjų pagirių
vėjelis debesėlį veja.

Kasdien ką nors vis pamatai,
į sielą krinta gėrio grūdas.
Čia naujo namo pamatai,
ten į teatrą žmonės grūdas.

Ir plaukia į marias gilias
Šventosios upė kaip ir plaukus,
ne bombos byra, o giles
tau barsto ažuolas į plaukus.

Pasiklausai dainos, kuri
galulaukėj pabaido kiškį,
ir tobulas eiles kuri,
kurias kur nori, ten ir kiški.

* * *

Nuo amžių vakare už stalo – dviese.
Kaip angelas naminis – lempa tvieskia.
Apgaubki, angele, šviesa švaria,
ir saugoki du žmones vakare.

Diena primargino – nesužiūrėsi,
Pavargo jie nuo visokiausių pa.
Jie nieko nekalba, jie sėdi dviese –
pačia sunkiausia kalbasi kalba.

Kažkas pakito, būtinai pakito
žvaigždynų sandaroj, o gal – veiduos.
Gal mudviejų nebėr. Bet visados
du žmonės sėdi vienas priešais kitą.

Visur – Sacharoj, tundroj, tarp griuvėsių –
juk rasis lentgalys, vinis, kuria
gali sukalti stalą.
... Sėdi dviese
kaip šventame paveiksle vakare.

Albinas Elskus – gelmės ieškotojas

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Sulaukėm ne tik labai gražios estetiniu – dizaino – atžvilgiu, bet ir turiningos knygos apie reto talento vitražo menininką Albiną Elskų. (*Beatričė-Kleizaitė Vasaris. Albinas Elskus: grožio ir vizijos dailininkas. Išleido Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, spausdino „Logotipas“, 2009*). Prieš pradėdama aptarti knygą, noriu nors trumpai supažindinti su, be abejo, Amerikos išeivijos vyresniajai kartai pažįstama šios knygos autore Beatričė Kleizaite-Kerbeliene, kuri Lietuvoje žinoma kaip Beatričė Vasaris. Ji, Amerikos žemyno lietuvių išeivė, grįžusi į Lietuvą prieš du dešimtmečius su pirmąja grįžtančiųjų banga, laimėjo pripažinimą ir pažinimą visoje Lietuvoje. Savotiško pritraukimo turėjo ir neįprasta mums pavardė – Vasaris. Tačiau magnetizmas pirmiausia ėjo iš pačios Beatričės. Atgimimo pradžioje, kai mes dar kapanojomės *homo sovieticus* kompleksuose, nes buvom paversti pusiau zombiais be praeities ir istorinės atminties, Beatričė ėmėsi tuomet, berods 1992 metais, nerealia atrodžiusios idėjos ir nepaprastai drąsios iniciatyvos – Katedros aikštėje, Vilniuje, pastatyti paminklą Didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Gediminui. Vieni nušėiuvę, kiti pasigėrėdami, tretį pakritikuodami, kaip lietuviams įprasta, laukė, kas iš to išeis. Į Paminklo rėmimo fondą ėmė plaukti rėmėjų pinigai. Aukotojai rėmė tūkstančiais, šimtais ir, pagal Evangeliją, našlės skatikais. Buvo surinkta daugiau kaip milijonas litų, dešimtys pavardžių rikiavosi sąrašė, kur žmonės į aukų skrynelę metė ir tūkstančius, ir po 5 litus. Šiuo metu tai sunkiai įsivaizduojamas dalykas mūsų susipriešinusioje ir supriešintoje visuomenėje. Šiam kilniam tikslui aukėjo ir išeivija, iš įvairių asmenų

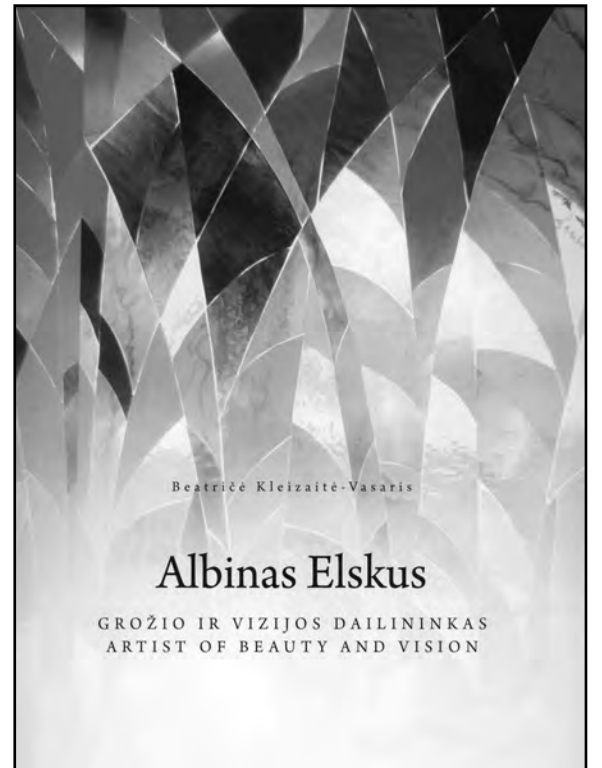
Vitražo fragmentas. Lurdo Dievo Motinos bažnyčia, 1965 m.

surinkta penki tūkstančiai litų. Šalia piniginių aukų Beatričė veltui, nes tai nekainavo nė cento, gavo paminklui medžiagas – bronzą, Ukrainos granitą, firma „Vilsota“ nemokamai davė gipsą, firma „Achema“ – lipalą, Rokų plytinė – molį, Metal bazė – modeliui reikalingą metalą. Ar tai nebuvo ypatingo tautos susitelkimo ir Beatričės Vasaris organizacinio talento pasireiškimas?

Mano kolegė Birutė Liauškienė yra pastebėjusi, kad Beatričės šypsena irgi ypatinga, tarsi saulėta. Manau, kad tik saulėta siela gali išspinduliuoti tokią šypseną, kuri paperka įvairių pažiūrų ir kartų žmones. 1996 metais paminklas didžiajam Vilniaus įkūrėjui atstojė Katedros aikštėje. Šiandien jau yra nutilę visi kritikai, nes paminklas tarsi suaugo su ta vieta. Tikiu, kad taip bus ir su Valdovų rūmais.

2003 metais išėjo kapitalinė Beatričės Vasaris knyga „Lietuvių dailininkų kūriniai Amerikos šventovėse“. Tai jos kelionių po JAV ir Kanados bažnyčias, pokalbių su dailininkais, jų artimųjų prisiminimų, laiškų, dienoraščių, archyvinų paieškų rezultatas. Lietuvių menininkai Amerikos bažnyčiose paliko ryškius pėdsakus. O Beatričė darbavosi toliau. Į Lietuvą ji atvežė Adomo Galdiko, Vytauto Kašubos, Vytauto K. Jonyno darbų kolekcijas. B. Kleizaitė-Vasaris už savo nuopelnus, sujungiant išeivijos ir Lietuvos kultūras į vieną, apdovanota Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordinu, yra pirmoji Barbaros Radvilaitės medaliu laureatė. Tie apdovanojimai atkeliauja pas ją iš žmonių rankų, o nepaprastas gyvybingumas, proto guvumas – Dievo dovana. Beatričėi neegzistuoja amžiaus cenzas. Net nepatogu sakyti, kad ji jau kelinti metai yra perkopusi į devintąjį dešimtmetį. Manau, kad yra neišvengiamas ryšys tarp to gyvybingo darbštumo, išsijautimo į meno ir jo kūrėjo pasaulį ir sielos jaunatviškumo. Noriu palinkėti Beatričėi, kad kuo ilgiau ji neištartų sakinio, kurį ištarė režisieriaus Vytauto Žalakevičiaus aštuoniasdešimtmetė motina: „Tragedija yra ne ta, kad mano kūnas paseno, tragedija yra ta, kad, jam pasenus, mano siela jauna liko“.

O dabar apie knygą „Albinas Elskus: grožio ir vizijos dailininkas“. Didelis privalus, kad ji išvydo dienos šviesą Lietuvos dailės muziejaus ir Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus prieglob-

Knygos viršelis.

tyje; kad jos dailininkas yra Gediminas Akelaitis, o redaktorė – Donata Linčiuvienė. Taip pat privalus, kad angliškas tekstas nėra tik santrauka knygos gale, kaip paprastai būna, o pateiktas lygiagrečiai su lietuvišku; kad nuotraukos ir kūrinių reprodukcijos išdėstytos greta pasakojimo apie tuos kūrinius. Knyga tiesiog laisvai alsuoja, nes, dizainerių terminu, joje daug „oro“ – jos pakraščiuose iš visų pusių daug balto ploto, kuris leidžia akiai gėrėtis puikiomis reprodukcijomis. Teksto ir iliustracijų išdėstymo ritmika atitinka tą muzikalų pojūtį, kurio kupini Elskaus vitražai.

Knyga parašyta lengvu, paprastu stiliumi, neperkrautu menotyriniais terminais. Taigi specifinį tekstą apie meną skaitai lyg romaną dar ir todėl, kad autorė jį išmintingai išdėstė per visą biografinį pasakojimą. O Elskaus biografija iš tiesų atrodo kaip nuotykių ar atradimų romanas. Jau mokykliniais metais Albinas Elskus (gimė ir mokėsi Kaune) pasižymėjo tarp bendramokslių geru piešiniu, kūrė skaidrias akvareles. Įstojęs į Meno mokyklą pamatė Stasio Ušinsko vitražus ir nusprendė: „Vitražas yra man.“ Atkakliai to siekė per savo klajonių metus Vokietijoje, nuvykęs į Ameriką, lankydamas Europos muziejus ir bažnyčias, keliaudamas iš vienos viražo studijos į kitą, kol neatsidūrė Niujorke pas garsųjį George Durhamą.

Nukelta į 5 psl.

Albinas Elskus, 1980 m.

Atkelta iš 4 psl.

Čia užsibuvo kelis dešimtmečius, po savininkų mirties su dviem kolegomis perima Durhamo studiją ir jai vadovauja iki 1980 metų, kol po širdies operacijos tampa nepriklausomu dailininku ir vitražo technikos dėstytoju.

Į autorės pasakojimo tekstą sumaniai ir tarsi nepastebimai įpintos paties Elskaus dienoraščių, straipsnių ištraukos. Poetiškos sielos Elskus rašė įtaigiai ir vaizdingai. Knygos tekstas irgi įtaigus, skaitytojas priverstas neatsitraukiant, įdėmiai sekti Albino Elskaus gyvenimo ir kūrybos kelią nuo pat mokyklinių metų iki iškeliavimo Anapilin 2007 metais. Išradingi ir tikslingi skyrių pavadinimai. Knygos gale kruopščiai surinkti ir išvardyti dailininko darboviečių, paskaitų, bažnyčių langų vitražų, neužsakytų vitražo darbų sąrašai, pateikta knygų ir straipsnių bibliografija.

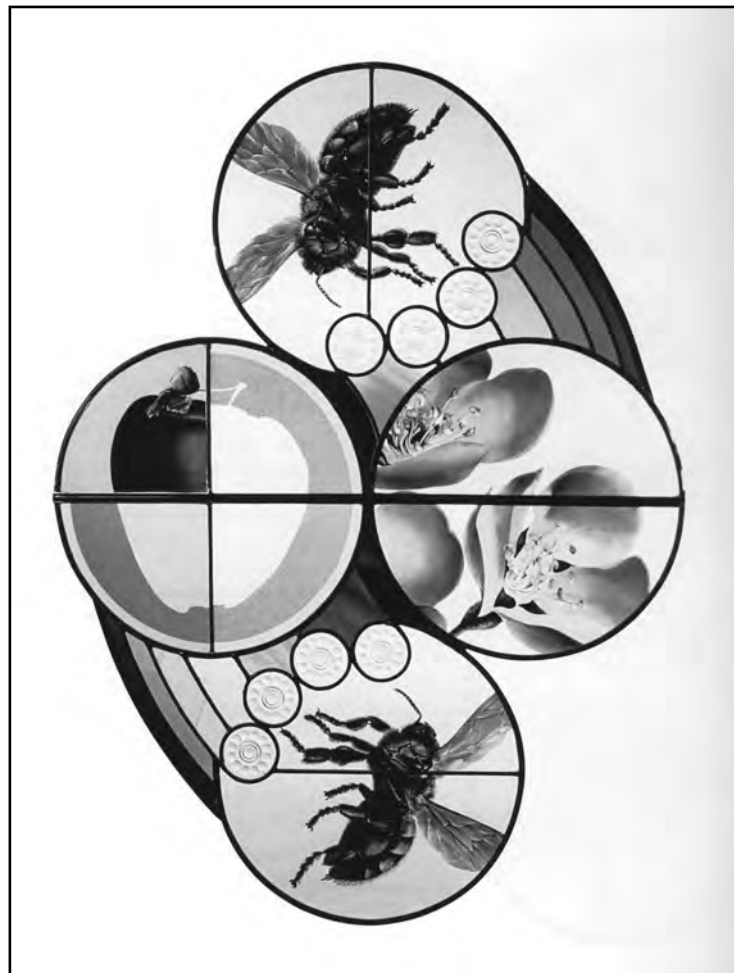
Manau, kad raktas į šios knygos pasaulio sąrangą slypi skyriuje „Mokymas dalijantis“. Ten pacituotos Albino Elskaus mintys yra universalios visais laikais ir tinka visai žmogiškai kūrybai apibūdinti. Tai Elskaus – mokytojo, mąstytojo ir menininko – talentas dalytis su kitais tuo, ką jis turi. Visiškas pavydo kitam nebuvimas. Štai keletas citatų: „Jei aš galiu padėti kam nors išaugti, tas žmogus apie mane gerai galvos, ir tai teiks man džiaugsmą... Jei kas nors pasieks didesnių dalykų už mane, tai aš tik džiaugsiuos. Žmonės žinių iš manęs pavogti negali, nei to, kas yra mano viduje. Jie tik gali prisidėti dalydamiesi...“ Arba dar viena citata: „Aš pats visuomet mokausi naujų dalykų, kalbėdami ir pasidalydami žiniomis su savo studentais, mes visi mokomės“.

Albino Elskaus vadovėlis „Tapybos ant stiklo menas“ yra laikomas geriausiu ne tik Amerikoje, bet ir Europoje. Jame patraukliai supažindinama su vitražo technikomis ir komponavimu. Šią knygą į lietuvių kalbą išvertė jaunas vitražistas Žydrūnas Mirinavičius, išleido Vilniaus dailės akademijos leidykla, nes akademijai Elskus, lankydamsis Lietuvoje 1998 metais, paliko autorines teises. Amerikoje laimėjęs Metų vitražisto vardą, Al-

binas Elskus yra pripažintas vienu geriausių pasaulyje XX a. antrosios pusės vitražistų.

Beje, ryškia gija per knygą praeina išidėmėtinas Elskaus religingumas ir pamaldumas, kuris lydėjo jį visą gyvenimą, suprantant Dievo galybę lyginant su žmogaus menkybe. „Ir techninės, ir idėjinės problemos atsimuša į vieną pagrindinį dalyką – klausimą: kam skirtas mano gyvenimas, ką aš turiu ir ko aš turiu siekti? Dievas yra mano kūrėjas. Aš matau jo darbus ir matau savo menkystę. Aš noriu siekti amžinojo gyvenimo, noriu pažinti Dievą. Jį mylėti, Jam gyventi ir Jam paskirti savo darbą, nes tikiu, kad talentas, kurį Jis man davė, yra skirtas Jo didesnei garbei“. Tai Elskaus apmąstymas darbo Niujorke brandoje, aštuntajame dešimtmetyje. Ir dar vienas apmąstymas, artėjant gyvenimo saulėlydžiui, 1989 m. vasarą. „Kas atsitiko menininkams, vizijų ir grožio kūrėjams? Daugelis iš mūsų ir daugelis neprofesionalų jaučia, kad menininkai atsilikio nuo kitų... Atrodo, kad kūryboje esame užsispyrę bet kokia kaina išreikšti save ir pašlovinti savo ego, o ne siekti gelmės. Gal jau atėjo laikas pažiūrėti tiesiai į akis ir kalbėti be užuolankų: dauguma šiuolaikinio meno yra šlamštas“.

Dalytis su kitu tuo, ką pačiam Dievas davė. Štai tokia yra dalykų, apie kuriuos kalbama knygoje „Albinas Elskus: grožio ir vizijos dailininkas“, esmė. Pagal tokį principą gyveno Albinas Elskus, tokiu principu, mano nuomone, savo gyvenime vadovaujasi ir Beatričė Vasaris, dalydama mums pažinimo džiaugsmą. Nuo to pažinimo mes buvom atitverti 'geležine uždanga'. Jai subyrėjus, Beatričė pas mus atskubėjo su pažinimo dovanomis. Viena iš jų – ši knyga. Ji buvo pristatyta Vilniaus menininkams ir visai kultūros visuomenei šių metų

Pavasaris. Melvyn H. Bergstein kolekcija, 1978 m.

spalio 9 dieną Vilniaus dailės paveikslų galerijoje (Chodkevičių rūmuose). Pristatyme dalyvavo ir kalbėjo Lietuvos vitražo meistrai, profesoriai Kazys Morkūnas, Algirdas Dovydenas, Dailės akademijos dėstytojas Žydrūnas Mirinavičius, kuris pristatė savo verstą vadovėlį „Tapybos ant stiklo menas“, ir šių eilučių autorė. Tarpus tarp pokalbių užpildė fleitininko Mariaus Pupkovo ir jo mokiniių muzika, idealiai sutapusi su rodomomis Albino Elskaus darbų skaidrėmis. Knygos autorė Beatričė gerbėjų buvo užversta gelėmis. □

Šv. Genovaitė, šv. Rožė Limietė ir šv. Jonas (Vitražo fragmentas), Šv. Roberto Belarmino bažnyčia, 1968 m.

Prisikėlęs Kristus, mozaika, Šv. Kryžiaus kapinės-mauzoliejus, 1987–2001 m.

Sustokim, atsigręžkim ir pamąstykim

Kun. K. Olšauską prisimenant

ALDONA BIKULČIENĖ

Kokia liūdna ir skaudi mūsų Tėvynės praeitis. Dabar, kai taip sumenkintos dvasinės vertybės, būtina mums visiems atsigręžti atgal ir prisiminti tragišką Lietuvos praeitį, garbingus Tėvynės sūnus, paaukojusius savo gyvybę už šalies laisvę ir šviesesnę žmonių gyvenimą.

Baudžiava, caro priespauda, rekrūtai. Sukilimai ir nelygi kova su pavergėjais, žiauri mirtis už norą būti laisvam, tremtis už siekį lietuviškai kalbėti ir rašyti. Visiška tamsa su knygnešių šviesos spindulėliais daugelį metų. Tik taurių ir pasišventusių Tėvynės sūnų dėka buvo iškovota laisvė ir paskelbta Lietuvos nepriklausomybė 1918 m. vasario 16 d. Tačiau trumpam. 1940-ieji metai. Tarybų Rusija vėl okupuoja Lietuvą. Prasideda žiaurus teroras: suėmimai, tardymai naktimis, nekaltų žmonių sušaudymai, tremtis į Sibirą, bažnyčios ir kunigų persekiojimas.

Žiaurių okupantų auka tapo ir kun. Kazimieras Olšauskas. Kilęs jis buvo iš Kretingos apskr., Salantų valsč., Žeimių kaimo. Tėvai buvo paprasti valstiečiai, labai tikintys ir šviesūs žemaičiai. Būsimasis kun. Kazimieras augo ir brendo vienuolikos vaikų šeimoje. Didelę dvasinę įtaką jis turėjo savo broliams ir sesutėms. Vienas iš brolių pasekė jo pavyzdžiu ir taip pat tapo kunigu.

Kazimieras baigė Salantų gimnaziją ir Telšių kunigų seminariją. 1932–1936 m. tęsė mokslus Romoje. Grigaliaus universitete apsigynė daktaro disertaciją tema „Tobulumo sąvoka šv. Povilo laiškuose“.

1936 m. grįžo į Lietuvą. Profesoriavo Telšių kun. seminarijoje. Dėstė Šv. Raštą, teodiceją, lotynų, vokiečių kalbas. Savo atkakliu pasišventimu tikėjimui ir bažnyčiai, žmonių švietimui ir kultūrai, jaunimo auklėjimui kun. Kazimieras Olšauskas tęsė vysk. M. Valančiaus švietėjišką darbą. Rinko medžiagą ir spausdino leidinius, įvairiomis temomis rašė religinius straipsnius, knygeles, redagavo savaitraščius.

Daug straipsnių kun. K. Olšauskas paskelbė savaitraštyje „Žemaičių Prietelius“. Brandžiausias savo darbus paskelbė „Židinyje“ ir „Tiesos kelėje“. Vienas iš jų – tai „Prelatas Pranas Urbonavičius“. Tai labai išsamiai parašyta monografija. Joje rašoma apie ganytojo pasišventimą ir atliktus darbus. Prelatui vadovaujant, buvo pastatyta ir meniškai įrengta Salantų bažnyčia. Nuosirdžiai rūpinosi parapijiečių švietimu: skatino skaityti „Vienybę“ ir „Šaltinį“, mokyti lietuviško rašto, uždraudė chorui giedoti lenkiškai, įsteigė mokyklą mergaitėms. Po metų į tą mokyklą susirinko jau 200 mergaičių. Gerai baigusias mokyklą mergaites prelatas Urbonavičius siuntė į mokytojų kursus. Rūpėjo prelatui ir tarnų švietimas bei paprastų žmonių materialinė gerovė. Prelatui vadovaujant, buvo įsteigta vartotojų bendrovė „Kaukas“. Tai rusų policijai labai nepatiko, todėl grasino kunigą Urbonavičių nubausti. Bet tokių gądinimų teko ne vieną jam patirti. Per didįjį karą klebonijoje maitino keliolika neturtingų motinų su vaikais. Einančius prie pirmos komunijos prelatas ne tik visapusiškai paruošdavo, bet ir pasirūpindavo jų apranga. Kun. prelatas Urbonavičius lankydavo sergančius senelius ir rūpindavosi jų gyvenimu.

Rūpinosi ir amatų mokymu: įsteigė mezgimo mokyklėlę, o gerai mokėdamas vokiečių kalbą, pats nupirkė mezgimo mašiną Prūsijoje.

Kun. prelatui Urbonavičiui rūpėjo mokyti jaunimą amatų, vaikų katekizacija, kurią per 22 metus pats atlikdavo ir rūpestingai paruošdavo pirmajai išpažinčiai. Kun. Kazimierui Olšauskui, šios knygelės autoriui, išliko prisiminimai, kai jis su kitais vaikais ruošėsi pirmajai išpažinčiai ir klausėsi aiškinamųjų tikėjimo tiesų. Vaikų katekizaciją prelatas Urbonavičius atlikdavo su didele meile.

Kun. Urbonavičius pateikė praktiškų patarimų mergaitėms ir berniukams, išleido knygeles: mergaitėms – „Sesutei – Rūtelei“ (1920 m.), o berniukams „Broliukui – Dobilėliui“ (1922 m.). Vaizdingais palyginimais atskleidžiama jaunystės reikšmė, pabrėžiama, kaip svarbu laikytis Dievo įsakymų: gerbti tėvus, mylėti Tėvynę, siekti mokslo, būti blaiviam ir skaisčiam.

1925 m. prelatas Urbonavičius parašė knygelę „Man šviečia saulė“ ir skyrė sodžiaus jauniui. J. Tumas pavadino šią knygelę geriausiu prelato kūriniu. Ne tik Salantų parapija tapo pa-

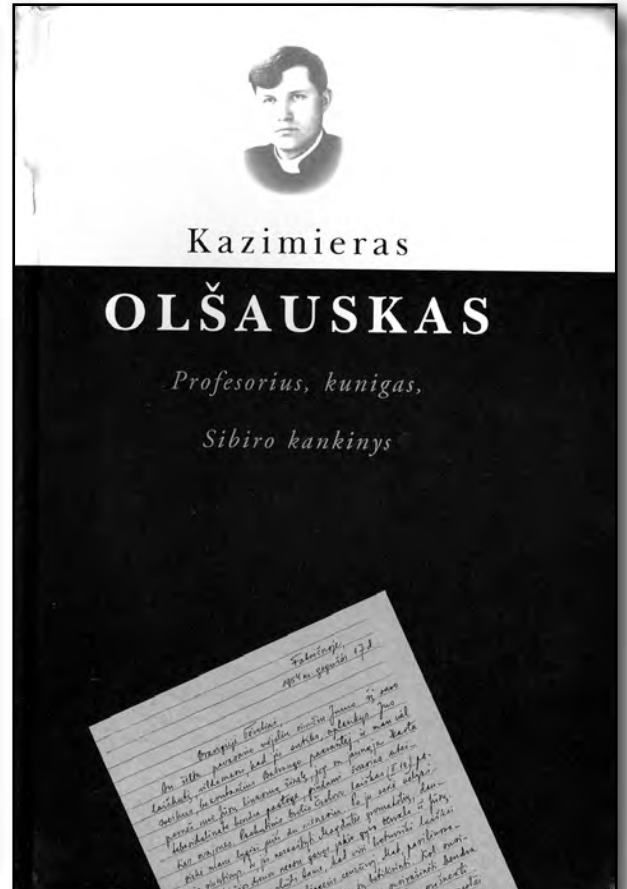

vyzdine, bet ir kitos parapijos sėmėsi stiprybės iš kun. prelato Urbonavičiaus veiklos, kurią ir įvertino kun. K. Olšauskas.

Kun. Olšauskas gyveno nepriklausomaj Lietuvoje, bet patyrė rusų ir vokiečių okupacijas. Rusų valdžios aktyvistai persekiojo jį už aktyvią veiklą. Labai jiems nepatiko kun. K. Olšausko atvirai išsakytos mintys knygelėje „Krikščioniškoji žemaičių didybė“, išleistoje 1941 m. Čia jis kritiškai apžvelgia visas rusų valdžios priemones ir būdus, nukreiptus prieš katalikų bažnyčią ir tikinčiuosius.

Per pirmuosius okupacijos metus Lietuvoje buvo sugriauta ar uždaryta 800 bažnyčių, negalėjo veikti kunigų seminarijos, vienuolynai, katalikiškos mokyklos, spaustuvės ir spauda. Buvo persekiojami ir suimami kunigai, mokytojai ir kiti pažangūs Lietuvos žmonės. Labai greitai apkaltinti buvo teisiami ir tremiami į Sibirą. Bolševikai nukankino 16 kunigų Lietuvoje. Jų pavardės yra skelbiamos kun. K. Olšausko parašytoje knygoje. Kun. K. Olšauskas, aprašydamas visus žiaurus bolševikų darbus Lietuvoje pirmaisiais okupacijos metais savo knygoje „Krikščioniškoji Žemaičių didybė“ prisimena, kaip jis buvo suimtas, bet, užtariant pažįstamam kalėjimo tarnautojui, buvo paleistas. Kunigas tada dar buvo tik 29-erių metų.

Užėjus vokiečiams, Telšių kunigų seminarija buvo vėl įkurta, o į ją profesoriauti ir dirbti prefektu grįžo kun. K. Olšauskas. Telšiuose tuo metu redaguojamame laikraštyje „Žemaičių žemė“ buvo išspausdintas kun. K. Olšausko straipsnių ciklas „Išvežtieji žemaičiai“ (1944 m.). Frontas iš rytų artėjo prie Žemaitijos. Kun. K. Olšausko broliai ir seserys išvyko į Vakarų, o kunigas ir jo tėvai pasilikė Tėvynėje. Tačiau okupantų tėvai iš namų buvo išvaryti. Ir išėjo seni žmonės iš namų į tamsią nežinią, o kun. K. Olšauskas iš Telšių išvyko į Kulių, o paskui į Veiviržėnų kleboniją Žemaitijoje. 1946 m. gruodžio 24 d. per pačias Kūčias saugumiečiai suėmė kun. K. Olšauską, tardė ir apkal-

tino antitarybine agitacija ir šmeižikiškais prasiūmymais apie tarybinę valdžią Lietuvoje. Į tardytojų klausimą: „Prieš ką buvote nusiteikęs, rašydamas brošiūrą ‘Krikščioniškoji žemaičių didybė’ ir straipsnį ‘Išvežtieji žemaičiai’“, kunigas K. Olšauskas atsakė: „Brošiūra ir straipsnis buvo nukreipti prieš tarybų valdžią, prieš bolševikus ir prieš lietuvius, jiems padedančius“.

Kun. K. Olšauskas 1947 m. gegužės 12 d. buvo nuteistas 10 metų sunkiųjų darbų kalėjimo Sibiro lageriuose, 5 m. be teisės sugrįžti į Tėvynę. Iš pradžių kun. Kazimieras buvo ištremtas į Turinšką taigoje, į šiaurę nuo Sverdlovsko, bet po kelių savaičių dėl konflikto su kriminaliniais nusikaltėliais lietuviai buvo pervežti į lagerį „Podgornij“, o dar vėliau – į „Okuniovo“. Teko kirsti miške medžius, juos paruošti ir krauti į vagonus. Darbas buvo labai sunkus. Kalinius prižiūrėdavo sargybiniai. Vėliau teko dirbti kroviku ir nešioti maišus po 50 ir 100 kg svorio ant pečių į vagoną ir iškrauti juos atvežus į nustatytą vietą.

Po sunkaus alinančio darbo širdį guosdavo malda, o mintimis ir laiškais, kurie ne visada pasiekdavo tikslą, lankydavo artimuosius ir geradarius. Viename laiške kun. K. Olšauskas rašė: „Pasilikime tat Kristaus meilėje. Jis vynmedis, o mes – Jo šakelės. Jei Kristus kentėjo ir taip įėjo į savo garbę, tai ir mūsų kelias lygiai tas pats...“

1954 m. birželio 15 d. sukrovęs maišus į vagoną, kun. Kazimieras turėjo jį prikabinti prie traukinio, bet, pakliuvęs tarp dviejų vagonų, buvo stipriai prispaustas išsikišusio medžio ir sunkiai sužeistas. Po trijų dienų ligoninėje dideliuose skausmuose kun. Olšauskas po aštuonerių metų kalėjimo ir katorgos, gyvenęs viltimi sugrįžti į Tėvynę Lietuvą, apleido šį pasaulį. Jam buvo tik 43-eri metai.

Pradžiūvusiam raiste kaliniams liepė iškasti duobę. Tarp kalinių buvo vienas lietuvis. Sargybiniai plūdosi, nes kasti paliegusiems kaliniams buvo sunku ir labai liūdna, kai pakėlus galvą ir pažvelgus į medį, jame ant šakos matėsi žmogaus kaukolė, o ant jos – paukštelis. Taip prisiminimuose rašė kalinys lietuvis.

Nepasisekė artimiesiems surasti šių kapinių ir a. a. kun. Olšausko kapo tolimoje taigoje. IIsėkis ramybėje, Sibiro kankiny!

Brolio Edvardo Olšausko, gyvenančio Berwyn, pastangų dėka yra išleista 343 psl. knyga su nuotraukomis.

„Kazimieras Olšauskas – profesorius, kunigas, Sibiro kankinys“. Susipažinkime – tai nuostabi atgaiva žmogaus sielai. □

LIŪTAS DIDYSIS – TARP DVIEJŲ VANDENŲ

Žiupsnelis prisiminimų apie Liūtą Mockūną jo 75-mečio proga

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Liūtas Leonidas Mockūnas gimė 1934 m. rugsėjo 30 d. Kaune. Iš profesijos inžinierius, iš pašaukimo – literatūros tyrinėtojas, žurnalistas, redaktorius. Lakūno Simono Mockūno sūnus. 1944 m. su tėvais pasitraukė į Vakarus. Mokėsi Kempteno lietuvių gimnazijoje. Po penkerių metų emigravo į JAV. 1959 m. bakalauro laipsniu baigė Drexelio technologijos institutą Filadelfijoje. 1959–1986 m. Čikagoje dirbo inžinieriumi konsultantu (akmens anglių transporto specialistu) jėginių projektavimo firmose. Aktyviai reikėsi mūsų išeivijos lietuviškoje kultūrinėje veikloje. Nuo 1958-tųjų buvo „Santaros-Šviesos“ federacijos narys. Bendradarbiavo periodinėje spaudoje („Margutyje“, „Metmenyse“, „Akiračiuose“), nuo 1969 m. – „Akiračių“ redkolegijos narys. Nuo 1992 m. – Lituanistikos instituto narys. Mockūnas paskelbė nemaža straipsnių apie moderniąją lietuvių literatūrą. Jis sudarė ir suredagavo Rimvydo Šilbajorio knygą „Žodžiai ir prasmė“ (1982), Antano Škėmos „Raštus“ (trys tomai, 1985), „Egzodo literatūros atšvaitus“ (1989 Vilnius), Vinco Trumpo „Lietuvą XIX-tame amžiuje“ (1989), „Pokalbių akiračius“ (1991 Vilnius). Liūtas taipogi buvo knygos „Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990“ (1992) bendradarbis. Jis parašė knygą apie Joną Deksnį „Pavargęs herojus“ (1997, Vilnius). Dalyvavo IV Pasaulio lietuvių sporto žaidynėse (slalomo varžybose senjorų klaseje laimėjo bronzos medalį). Mockūnas priklausė ir Lietuvos žurnalistų sąjungai.

Toks buvo oficialusis Mockūnas. Neoficialiajame slypėjo daugybė bruožų – darbštumas ir žingeidumas, pašaipumas ir kandumas, aistra bendravimui ir puikus humoro jausmas...

Aš asmeniškai su Liūtu susipažinau kokiais 1968-taisiais. Buvau tada 14-metis paauglys. O susitikdavome mes bene kas šeštadienį Ciceroje pedagogo Juozo Kreivėno garaže. Sakote – ką, garaže? Taip! Kreivėnas, kartu su savo vadybininku istoriku Jonu Dainausku buvo modernūs to meto knygnešiai. Vieninteliai Amerikoje (o gal ir visame Vakarų pasaulyje) prekiaavę knygomis iš Lietuvos. Kas pradžioje buvo tik pramoga, prasidėjusi nuosavo namo salone, greitai išaugo į rimtesnę prekybą. Sukalęs medines lentynas nuo grindų iki lubų, pasirašęs sutartį su tuometine „Meždunarnodnaja kniga“ ir Vilniaus knygos baze, Kreivėnas pradėjo savo švietėjišką „biznį“. Čikagoje tai buvo deficitinė prekė, o norinčių susipažinti su Lietuvos rašytojų darbais, išgityti įdomų istorinį veikalą ar vaikišką pasakų knygutę, tokį reikalingą angliu-lietuvių kalbų žodyną niekad netrūko. Ne paslaptis ir tai, kad daugelis lietuvių Kreivėno vengė,

tarsi jis būtų koks raudonas slibinas. Bet kiti su juo laisvai ir draugiškai bendravo, tarp jų ir Mockūnas. Būtent Kreivėno garaže užsimezgė ir mudviejų draugystė, kuri tęsėsi iki pat Liūto grįžimo į Lietuvą. Ten pat Ciceroje aš susipažinau ir su kitais kultūrinio elito atstovais – pirmiausia Zenonu Rekašiumi ir Juliumi Šmulksčiu, o tai atvedė į „Santarą-Šviesą“, kur užsimezgė ryšiai su Kaziu Almenu, Edvardu Kaminsku, Romu Misiūnu ir kitais. Visos pažintys ir draugystės – per spausdintą lietuvišką žodį – per knygą!

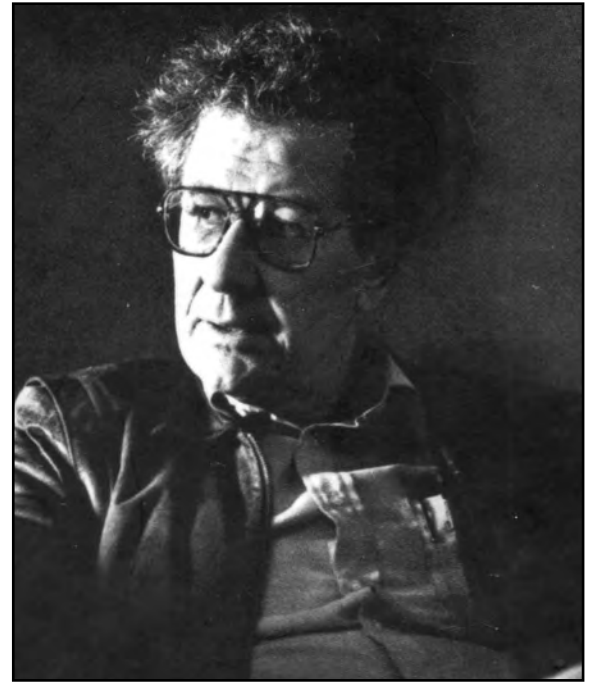
Žinau, Liūtas nemėgo reklamos. Jis tyliai dirbo savo darbą. O jo ištikima žmona Francoise visad stovėjo šalia kaip jo didžiausia užtarėja ir leisdavo jam daryti, kurti, svajoti taip, kaip jis norėjo. Tikiu, velionis, kuris taip netikėtai apleido šį pasaulį 2007-taisiais – likimo ironija! – pirmosios po persikraustymo į Vilnių viešnagės Čikagoje metu, nepyks, kad jo garbingo jubiliejaus proga subūriau „senąją chebrytę“ prisiminti savo ir mūsų draugą Liūtą Mockūną – koks jis buvo „tarp dviejų vandenų“...

Zenonas Rekašius

(elektronikos inžinierius, nuo 1968-tųjų – „Akiračių“ mėnraščio redaktorius):

„Liūtai, nekvailiok!!!“ Tokiais dviem nelabai mandagiais žodžiais likimas man lėmė atsivieškinti su savo ilgamečiu draugu Liūtu Mockūnu. Tik Liūtas jų jau nebeišgirdo... O buvo taip. Prieš metus grįžęs į tėvynę, 2007-ųjų vasarį atvyko į JAV tvarkyti nebaigtų reikalų ir apsisusto pas mus. Patenkintas buvo Lietuva: „Kur kitur rasi taip gerai? Paskambinau gydytojui, atvažiavo į namus sveikatos patikrinti. Sveikata tvarkoj. O Amerikoje gydytojas nevažiuotų į namus tau sveikatos tikrinti!“ Bet po poros dienų Liūto sveikata sušlubavo. Traukinukais ir autobusais grįžęs iš Čikagos pasijuto blogai, o vakarop ir labai blogai. Apie 11-tą nakties žmona išvežė Liūtą į ligoninę (aš pats po masinio širdies streiko dar nepajėgiau važinėti). Grįžo jiedu tik paryčiais. Ligoninėje nieko rimto nerado – skrandžio nervai ar kas panašaus. Po pietų Liūtas vėl prisnūdo. Žmonai paruošus vakarienę bandau Liūtą kelti, bet jis neatsiliepia. Praveriu duris – lova tuščia. Turbūt išvietėje. Bet ir ten neatsiliepia. Atvėręs duris pamatau jį su rūbais sėdintį vonioje. Liūtai, nekvailiok! Bet Liūtas nereaguoja. Paėmęs už pečių papurtau. Kūnas dar šiltas, bet galva maskatuoja į visas puses. Ir staiga man dingteli, kad purtau jau nebegyvą bičiulį. Panika. Šaukiu kiek pajėgdamas: skambink 911! Už poros minučių atvyksta ugniagesiai, policija, pirmoji pagalba. Bet atgaivinti jau nebepavyksta...

Yra žmonių, kurie gimsta mechanikais. Arba poetais, dailininkais, muzikais. Kai kurių įgimtas

talentas pasireiškia tiksluosiuose moksluose, sugebėjime bendrauti su kitais žmonėmis. Tarp karo metais iš tėvynės pasitraukusių išeivių yra nemažai ir tokių, kurie normaliomis sąlygomis būtų tapę kurios nors srities humanitarais, bet karo patirtis ir saugios ateities ilgesys paskatino pasirinkti inžinieriaus profesiją. Vienas tokių – humanitaras iš prigimties – buvo mechanikos inžinierius Liūtas Mockūnas. Jo „pirmoji meilė“ buvo literatūra, bet galutinai save atrado jis istorijoje. O duoną daugelį metų užsidirbdavo projektuodamas konvejerius, kuriais į elektrinių krosnis vežama sumaltos akmens anglies košė. Tik po daugelio bendro darbo „Akiračiuose“ patirties supratau, kokia kančia ši profesija turėjo būti Liūtui – žmogui, kuris tiesiog organiškai vengė bet kokios technikos. Pieštukas ir popierius buvo pagrindiniai Liūto darbo įrankiai. Net rašomoji mašinėlė jam buvo per daug sudėtingas, mintį išblaškantis mechanizmas, o prie kompiuterių net prisiliesti vengdavo... Visi jo rankraščiai, visi „Akiračiams“ rašyti tekstai buvo rašyti ranka, stambiomis raidėmis ant didesnio dydžio lapų, kas antrą eilutę paliekant tuščią, kad lengviau būtų skaityti.

Liūtas buvo individualistas. Ypač nemėgo tuščiažodžiavimo, todėl vengė organizacinės, politinės, visuomeninės veiklos. Net ir Santaroje-Šviesoje tyliai išslinkdavo pro duris, kad nebūtų išrinktas į valdybą. Tačiau 1988 metais įvyko lūžis: Liūtas nėrė į politiką dūšia ir kūnu, jei taip galima pasakyti. Lietuvoje įsisteigė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, ir Liūtas iš karto tapo sąjūdininku: vyko į Lietuvą, dalyvavo Baltijos Sąjūdžių suvažiavime Estijoje, jaudinosi dėl kiekvieno netiksliai perduoto Sąjūdžio vadų žodžio... Ir truko keli metai po Nepriklausomybės atkūrimo, kol Liūto veide vėl pasirodė jam būdinga šypsena: jūs politikuo-kit, o aš kritikuosiu jūsų klaidas. Toks Liūtas ir išliko mano atmintyje – nepavargęs kritikos herojus.

Julius Šmulksčys

(politologas, LR prezidento Valdo Adamkaus patarėjas):

Liūtas, kaip ir daugelis santariečių, norėjo palaikyti ryšius su pavergta tauta. Dėlto jis organizuodavo ekskursijas į Lietuvą. Man teko vienoje iš jų dalyvauti. Dar Amerikoje jis visiems dalyviams daugiau mažiau įsakydavo su savim kaip galima daugiau pasiimti išeivijoje išleistų laikraščių, žurnalų bei knygų. Kiek žinau, daugelis ekskursijos dalyvių vežė sovietinėje Lietuvoje uždraustos literatūros. Dėl to Maskvos muitininkai mus gana kruopščiai tikrindavo, pasikliaudami lietuviškai suprantančiais pareigūnais.

Mūsų dideliame nustebeimui, sulaukė tik palyginti mažai vežamų spaudinių. Daug kas buvo įsi-

Akimirka iš „Santaros-Šviesos“ suvažiavimo 1988 m. (Iš kairės): Liūtas Mockūnas, Zenonas Rekašius, Algimantas Čekuolis, Donatas Bielskus, Tomas Remeikis ir Henrikas Žemelis.

METŲ KNYGOS RINKIMAI

2009-ųjų metų knygų penketukas

Geriausiųjų vienuoliktukas

LAURYNAS RAUDONĖLIS

Jau penktą kartą Lietuvos radijas ir televizija, Kultūros ministerija ir Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka rengia Metų knygos rinkimų akciją. Iš pradžių skaitytojams pristatomas ilgasis sąrašas, vėliau sudaromas trumpasis – penketuko – sąrašas. Iki vasario mėnesio skaitytojai turės galimybę balsuoti ir iš literatūros ekspertų atrinkto penketuko išrinkti Metų knygą, kuri bus paskelbta 2010 m. vasario mėnesį, o laureatai apdovanojami Vilniaus knygų mugėje.

Šiomet literatūros ekspertų komisijai, sudariusiai ilgą autorių sąrašą, atstovavo kritikė Rasa Drazdauskienė, rašytojas Andrius Jakučiūnas, kritikė, poetė ir eseistė Giedrė Kazlauskaitė, poetas, eseistas ir knygų apžvalgininkas Kęstutis Navakas, knygų apžvalgininkas Mindaugas Peleckis,

Eugenija Valienė. Iš kelių šimtų lietuvių autorių grožinės literatūros kūrinių, išleistų nuo 2008 m. rugsėjo 1 d. iki 2009 m. rugpjūčio 31 d., komisija atrinko vienuolika knygų.

Taigi šių metų ilgasis sąrašas toks: Gintaras Bleizgys „Estafetė“ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla), Laura Sintija Černiauskaitė „Benedikto slenksčiai“ („Alma littera“), Liutauras Degėsys „Kitaip nei kitaip“ („Baltos lankos“), Leonardas Gutauskas „Daiktai“ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla), Grigorijus Kanovičius „Debesis, vardu Lietuva“ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla), Herkus Kunčius „Pijoko chrestomatija“ („Versus aureus“), Jaroslavas Melnikas „Tolima erdvė“ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla), Sigitas Parulskis „Murmanti siena“ („Baltos lankos“), Paulina Eglė Pukytė „Netikras zuikis“ („Apostrofa“), Kristina Sabaliauskaitė „Silva rerum“ („Baltos lankos“), Renata Šerelytė „Mėlynbarzdžio vaikai“ („Alma littera“).

Pasistengsime „Draugo“ skaitytojus supažindinti su visomis ilgojo sąrašo knygomis. Norėdume priminti, kad „Kultūra“ rašė apie Leonardo Gutausko romaną „Daiktai“, minėdama jį kaip 2009 m. literatūrinės Liudo Dovydeno premijos laureatą (premijos mecenatas – Jonas Dovydenas). Šiomet taip pat publikavome ir Kristinos Sabaliauskaitės barokinio romano „Silva rerum“ ištrauką. Su Laura Sintija Černiauskaite supažindinome praėjusiame „Kultūros“ numeryje, tačiau spausdinome ankstesnio jos romano „Kvėpavimas į marmurą“ ištrauką, taigi tikimės, kad ir pažintis su naujuoju jos romanu „Benedikto slenksčiai“ skaitytojams bus įdomi.

P.S. Jau žinomas ir trumpasis sąrašas. Šiomet jame: Jaroslavo Melniko „Tolima erdvė“, Sigitas Parulskio „Murmanti siena“, Paulinos Eglės Pukytės „Netikras zuikis“, Kristinos Sabaliauskaitės „Silva rerum“ ir Renatos Šerelytės „Mėlynbarzdžio vaikai“. □

Žiupsnelis prisiminimų apie Liūtą Mockūną

Atkelta iš 7 psl.

tikinę, kad neva lietuviškai moką kalbėti munitinės pareigūnai iš tikrųjų kalbos mažai mokėjo. Nuvežus išeivijos spaudinius į Lietuvą, jie buvo skleidžiami per gimines ir pažįstamus.

Liūtas kvietė Lietuvos rašytojus, istorikus bei mokslininkus atvykti į Ameriką. Jų Santaros suvažiavimuose kiekvienais metais daugėjo, ir jis prie to daug prisidėjo. Ne vienas iš sovietinės Lietuvos atvažiavusiųjų apsistodavo Liūto namuose.

Liūtas mėgo kandų humorą, kurį vartodavo rimtose ir nerimtose diskusijose. Toks stilius kai kam nepatikdavo, bet jis dažnai iššaukdavo reakcijas, kad ir jausmingas, nuvedančias į įdomių nuomonių pasikeitimą įvairiais klausimais.

Kazys Almenas

(inžinierius, rašytojas):

Na, ką tu čia užsimanei, „Beatnik Charlie“? Apie mane rašyti? Nėkrėsk baikų...

Manau, jog Liūtas panašiai pasakytų sužinojęs, kad žadu sėst prie kompiuterio ir apie jį parašyti. Liūtas pasišaipyt mokėjo, pavyzdys tebūnie kad ir „Beatnik Charley“. Liūtas man šią pravarde primetė, kai pirmą kartą susipažinome. Ji ženklina laikotarpį ir aplinką. Laikotarpis – tai keli metai prieš dabar pop-literatūroje linksniuojamą 60-ųjų dekadą. „Beatnikai“ buvo madingi ir kažkodėl jam pasirodė (gal dėl barzdos ar aprintų džinsų?), kad man ta pravarde tinka. Laimė, ji nepaplito, bet Liūtas vis tiek atkakliai prie jos liko. Aplinka – tai lietuviškasis Market Parkas, kuris tuo metu buvo pasiekęs savo „lietuviškumo“ žydėjimo viršūnę. Mes jauni, ką tik studijas baigę, pirmus darbus pradėję, palyginti neturtingi vyrai. Trise nuomojome bendrą butą (7030 South Campbell). Kai bendrai gyvenimi, pasitaiko visko ir, liau-

diškai tariant, pažįsti vienas kitą kaip nuluptą. Pagal charakterius nebuvo itin panašūs, bet Market Parko aplinkoje atradome bendrą interesą, kuris vėliau, kai gyvenome skirtinguose miestuose, mūsų draugystę išlaikė per ilgus dešimtmečius. Tai užsiangazavimas „lietuviškumui“. Šiuo metu Lietuva nepriklausoma jau antrą dešimtmetį ir šios sąvokos atspalviai keičiasi, įvairavo jie ir tais laikais. Mes su Liūtu priklausėme, kaip dabar vadinama „veidu į Lietuvą“ poskyriui. Liūtas pašventė tam didelę dalį savo gyvenimo pastangų ir būtent už tai dabar jis atsimenamas. Žinoma, tai gerai. Bet manau, kad Liūtas, bent jau viešai, į tai atsilieptų su ironija. Taip ir įsivaizduoju – sėdime minkštame fotelyje jo namuose Čikagos Beverly Hills ir ragaujame gerą konjaką. Taigi, sėdime, foteliai minkšti, konjakas geras, ir aš sakau – „Liūtai, ką tu pasakytumei, jei aš norėčiau parašyti apie tave?“ Gal Liūtas neiškart suprastų, pakartojus pakeltų antakius. „Apie mane? Nėkrėsk baikų, ‘Beatnik Charley’. Dar ko užsimanė...“ Ne aš užsimaniau, Liūtai. Bet kai paprašo, negi atsiskys. O kai pagalvoji, tikrai verta. Ypač kiti apie tave parašys išsamiau.

Edvardas Kaminskas

(gydytojas, visuomenės veikėjas):

Susitikom ir susidraugavome pirmoje gimnazijos klasėje Kemptene, Vakarų Vokietijoje, kai karui pasibaigus buvo įkurtos dypukų stovyklos. Ne iš pat pradžių, bet po metų, kitų... Mus rišo knygos. Tai buvo nuotykių ir istoriniai romanai, daug vėliau – pasaulinė literatūra, filosofija, istorija. Mano mama juokdavosi, kad tokie dvylikmečiai kaip seniai linguodavo aplink stovyklos kiemą rimtai aiškindamiesi ir mosikuodami. Liūtas, Rimas Vėžys ir aš trise turbūt perskaitėm daugiau

vokiškų knygų negu visa gimnazija sudėjęs, nes neprisimenu, kad kas nors kitas būtų tuo užsiėmęs. Tas bendravimas, besidalinant perskaitytų knygų mintimis, liko visam gyvenimui.

Įdomus etapas buvo mūsų trijulės suėjimai su Tėvu Kubilium Čikagos Jaunimo Centre. Turbūt kas mėnesį parinkdavom po knygą, ją perskaitydavom ir praleisdavom vakarą apie ją diskutuodami. Po karo Tėvas Kubilius studijavo filosofiją Sorbonoje, tad nemažai mūsų aptarinėjamų knygų buvo egzistencializmo autorių. Vieną kartą jis paminėjo filosofą Gengenbachą. Kažkodėl ta pavardė mus prajuokino ir, turint minty Liūto ir Rimmo potraukį pravardėms, mes pradėjom vadintis Ženzenbachais ir Ženzenbacho klubui. Tai buvo bendravimo „aukštuma“. Metams bėgant man buvo visada šventė atvykti į Čikagą, apsistoti pas Liūtą ir Pranutę ir klausytis Liūto pasakojant apie vėliausias jam išpūdį palikusias knygas.

Liūtas baigė inžinerijos studijas ir dirbo kaip inžinierius, bet nuo pat pradžių pradėjo lankyti literatūros kursus ir vėliau skelbti literatūros kritiką. Jis visada buvo kuklus, vertindamas savo nuveiktą darbą literatūros bei istorijos srityse. „Pavargęs herojus“ yra ypatingas įnašas į lietuvių istoriją, nušviečiantis labai sudėtingą pokario laikotarpį. Man atrodo, kad tai buvo, yra ir bus kontraversiška knyga, nes pasaulis, kurį ji atvaizduoja – daugiaveidis. Liūtas nelaikė savęs nei literatūrologu, nei istoriku. Ko jis negalėjo paneigti, tai kad jis buvo ypatingų gabumų žurnalistas, dviese su Zenonu Rekašium tempęs visą „Akiračių“ leidimo našta. O „Akiračiai“ buvo ypatingas leidinys – informatyvus, kritiškas, kontraversiškas – ypač Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu.

Pas Mockūnus aš susipažinau su visa plejada Lietuvos poetų, rašytojų, istorikų, teatrologų. Ir tik nuvažiavęs į Lietuvą, galėdavau įvertinti, kokia tai buvo išskirtinė proga ir privilegija su jais čia susipažinti, pabendrauti ir susidraugauti.

Džiaugiuosi, kad Liūtas nepamirštas nei Amerikoje, nei Lietuvoje. □